

Mükafatlandırılmış ədəbiyyatın təcrübəsi: Nobelçilər

dramaturgiyasında yeni yol açan Qao Sintzyanın humanist yaradıcılığı bir daha təsdiq edir ki, ən sərt rejimlərdə belə ədəbiyyat insan və onun qəlbinin istinadgahı olaraq qalır.

"Qardian" qəzetinin yazdığı kimi, gəncliyində intihar etmək istəyən, məşhurlaşandan sonra isə "sağ ingilisdilli yazıçıların ən böyüyü" sayılan hindsoylu Trinidad nasiri Vidyadhar Naypol, yaqın ki, daha çox siyasi-ideoloji mülahizələrə görə Nobel mükafatına layiq görülüb (2001). Çünki Naypol - "islam fundamentalizmi"nin ən amansız rəqiblərindəndir. Hələ 1981-ci ildə yazdığı "Möminlər arasında" kitabında o "islam fundamentalizmi"ni "cüzam xəstəliyi" adlandırmışdı. Elə bir "bələ" ki, islam dünyasını İran və Pakistandan İndoneziya və Malayziyayadək bürüyüb. Və o, belə bir "əminlik" yaratmağa çalışmışdı ki, guya "dəbərişməz və gericil islam cəmiyyəti müasir epoxada bəşəriyyətin qarşısına çıxan suallara cavab vermək iqtidarında deyil"(!).

Vidyadhar Naypol, onun araşdırıcıları-

təbəssümlə də olsa, bir-birinə dayaq olurlar! Bu da müstəsna ideya: Zilinə çatmış Vəhşiyət ən yüksək həddində belə, hətta ayaqlar altında qalmış insanıyyəti özə bil-mir! Bəlkə də bu - Yer üzündə insan həyatının sınağa çəkilən ən böyük mənasıdır. Bu qurğuşun kimi ağır və övlad kimi doğma mövzu Kertesin yaradıcılığına dolanıb da qaydır...

2003-cü ildə Nobel mükafatını almış hollandsoylu Cənubi Afrika Respublikası yazıçısı Con Maksvel Kutzee (1940) Keyptaun Universitetini bitirib. ABŞ-da ədəbiyyat professoru olub. Sonra yenə vətəninə qayıdaraq Keyptaun Universitetində professor vəzifəsində çalışıb. O, məşhur yazıçı, həmvətəni Nadin Qordimer kimi aparteidə - sərt irqi ayrı-seçkilik siyasətinə qarşı aktiv mübarizə olmayıb. Kutzee yaradıcılığında onun ölkəsi - mifik dünyaların kosmosunda itmiş gerçək bir məmləkətdir. Onun daha çox avtobiografik səciyyəli kitablarında "alçaldılmış və təhqir olunmuş" insanların taleyindən bəhs edilir. Yazıçı deyir ki, onun ölkəsi - Afrikada iki irqin toqquşması üzündən "ön plana" çıxıb: burada bitməz konfliktlərin, inciklik və əziyyətlərin "yuvası" qurulub. İmperiyaların ətalətli özünüsaxlama metodları amansız olub, ona qarşı müqavimət, cavab tədbirləri isə elə həmin amansızlığa tən gəlib.

Özünün bütün yazıçı karyerasında C.M.Kutzee müəyyən çərçivəli mövzulara müraciət edir: əzənlərlə əzilələrin münasibəti, fiziki və mənəvi zorakılıq qarşısında insan şəxsiyyətinin dağılması və yaxud üsyana qalxması, valideynlərin öz övladlarını zor və işgəncələrdən qoruya bilməməsinin faciəsi, insan varlığının tezsınarlığı...

Kutzee 1994-cü ildə "Sankt-Peterburqlu sənətkar" romanını yazır. Əsərin qəhrəmanı Dostoyevskidir ki, elə öz əsəri "Əcinnələr" in süjeti fonunda təsvir olunur: yazıçının oğlu həlak olur və o bilir ki, oğlunu Neçayevin dəstəsi öldürüb. Əsərin mürəkkəb fabulası müəllifə yaradıcılıq problemlərinə bir daha müraciət etməyə imkan yaradır. Bu kədərli hadisə Dostoyevski üçün sənət materialı olur. Kutzee göstərir ki, yazıçı həyat faktını sənətə çevirmək üçün qəlbini şeytana verir. Yazıçıda normal insani hissərlər qalır, bu hissələr roman üçün material rolunu oynayır. Kutzee Dostoyevskisinin yeganə təsəllisi qaranlıqla vuruşaraq, onu işığa çevirməkdir.

Cənubi Afrikanın irqi ayrı-seçkilik sistemindən qurtulmasından sonra Kutzee "Şərəfsizlik" romanını çap etdirir: ölkədə hakim siniflərin həmişə katalizmlərlə müşayiət olunan əvəzlənməsi baş verib. Ancaq yazıçı bu mövzu içərisində başqa - daha mühüm və polemik bir mövzunu açır. Ənənəvi olaraq universitetlər bilik, müdriklik, azadlıqsevərlik məbədi sayılıb. Yazıçı bu mövqe ilə mübahisə edir. Göstərir ki, təşkilatlar, müəssisələr insanlardan daha azad ola bilməz. O, universitet müəllimlərinin elmdən uzaq, kirlə rəqabətini, xırdaçılığını, rəhmsizliyini, gözügötürməzliyini ifşa edir. Belələri sağlam, yeni fikirlə müxəssislərə dözsüzlük göstərir, onları öz aralarında qovurlar. Əxlaqı, xeyirxahlığı, alicənablığı öyrədən və öyrətməli olan müəllimlərin özləri qeyri-əxlaqi hərəkətlər edir, ikiüzlülüyə transmutasiya olur, buqələmunlaşırlar.

Yazıçı 2003-cü ildə nəşr etdirdiyi son "Elizabet Castello" romanında da universitetlərdəki mühafizəkarlığa və ənənəvi qərb-yönümlü təhsilə qarşı "hücumunu" davam etdirir. Kutzee öz polemik ideyalarını məşhur müəllimə Elizabet Kastellonun dili ilə təqdim edir. Roman Elizabet Kastellonun

Rahid Ulusel
Fəlsəfə elmləri doktoru,
professor

müxtəlif ölkələrin universitetlərində oxuduğu səkkiz mühazirədən ibarətdir. Müəllif onun cəmiyyətə, bacısına, oğluna, həmkarlarına və nəhayət, Allaha münasibətlərindəki fərqli və dəyişməz məqamları açır.

Bəzi həmvətənləri yazıçının siyasi cəhətdən düzgün mövqe tutmamaqda, Cənubi Afrika haqqında onsuz da neqativ olan təəssüratı dərinləşdirməkdə, çatışdırmaqda, bu cəmiyyətin kədərdoğurucu mənzərəsini çılpaq boyalarla sərgiləməkdə suçlayırlar. Xüsusilə Kutzeenin "Şərəfsizlik" romanı etirazlara səbəb olub - burada o, ölkəsindəki ağdərili fermerlərin öldürülməsindən doğan çaxnaşmaları təsvir edir. Məhz belə acı gerçəkləri sənətkarçasına qələmə aldığı üçün C.M.Kutzeenin əsərləri müasir realist ədəbiyyatın nümunələri kimi bütün dünyada maraq doğurur.

Ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatının 2004-cü il laureatı Avstriya yazıçısı və dramaturqu Elfrida Elinekin başqa dillərə tərcümə olunub yayılan əsas əsərləri "Pianoçu", "Şəhvət", "Bu o deyil", "Alp dağlarında" dramlar toplusu, "Ölüm və qız"dır. Elfrida Elinek yaradıcılığında ən qabarıq görünən cəhət müasir sənətin başlıca xüsusiyyətlərindən sayılan sinkretik üsluba önəm verməsidir: yazıçı poetik mətn üzərində sərbəst gəzişir, mövzunu müxtəlif sənət texnologiyalarının vasitəsi ilə təqdim edir. Onun üslubunda poeziyadan nəsrə, nəsrədən dramaturgiyaya, dramaturgiyadan kinematografiyaya, kinematografiyadan esseistikaya keçidlər etmək tamamilə olarıdır.

Dünyada gedən siyasi proseslərə fəal münasibət - ədəbiyyatın öz tarixi zamanı ilə nə dərəcədə bağlı olduğunu və ona hansı səviyyədə təsir edib bildiyini göstərən aktdir. 2005-ci il Nobel mükafatının Ədəbiyyat laureatı - ingilis dramaturqu, şairi, rejissoru, aktyoru və ictimai xadimi Harold Pinterin (1930-2008) global siyasi məkanda baş verən önəmli, dəyişdirici hadisələrə diri reaksiyası məhz belə ədəbi əxlaqın nümunəsidir. Əsərlərində publisistik qat onsuz da qabarıq olan Harold Pinter çağımızın supergüclərinin birqütblü qloballaşma strategiyasını, suveren dövlətlərə və ümumən bəşəriyyətə meydan oxumasını, xüsusilə konkret olaraq İraq müharibəsini və Toni Bleyerin (Böyük Britaniyanın keçmiş baş naziri) Corc Buşa (Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş prezidenti) dəstək verərək onunla açıq müttəfiqliyini kəskin tənqid etmişdir.

Azərbaycan
Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya
Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.

Üçüncü minilliyin başlanğıcında - 2000-2005-ci illərdə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı almış yazıçıların yaradıcılığını və bir sıra başqa əsərləri yığcam şəkildə təhlilə cəlb etməklə biz müasir dünya ədəbiyyatının başlıca keyfiyyətləri və əsas tendensiyaları (eyni zamanda çağdaş yazıçı fenomeni!) haqqında müəyyən təsəvvürlər əldə edə bilərik.

Nobel mükafatının 2000-ci il sahibi - çinli nasir, dramaturq, tərcüməçi və tənqidçi Qao Sintzyan 1940-cı ildə - vətəni yaponların işğalı altında olanda doğulub. 1962-ci ildə Pekində Xarici Dillər İnstitutunun fransız dili şöbəsini bitirib. Yaradıcılığa erkən başlasa da, Mədəni inqilab dövründə əmək düşərgəsinə islah olunmağa göndərilərək bütün ilk əlyazmalarını yandırmışa məcbur olub. Çində islahatlar kursu başlanana qədər kitablarını çap etdirmək və "xüsusi icazə" olmadan ölkəni tərk etmək Qaoya yasaq edilib. Yalnız Den Syaopinin hakimiyyətə gəlişindən sonra bəzi islahatçı əhval-ruhiyyəli teatrlar Qaonun pyeslərini tamaşaya qoymaq qərarına gəliblər. Elə bu vaxtdan Qao "Çin Soljenitsini" kimi xaricdə də tanınmağa başlayıb. Onun rusiyalı yazıçıdan fərqişə yalnız bundadır ki, başına çox əziyyətlər gəlsə də, Çin QULAQ-ının dəhşətlərini əsərlərində əks etdirməyə cəsarət etməyib (Qeyd edək ki, Çin diktatoru Mao Tsedun hakimiyyətdə olduğu 1949-1965-ci illərdə "kommunist rejiminə yaramayan" 26 milyon 300 min insanın həyatına son qoyub - yəni ikinci Dünya müharibəsində qırılan insanların, təqribən, yarısına bərabər!). Qao, əsasən, bu və ya digər Çin əyalətində yaşayan "balaca adam"ın taleyini, üzleşdiyi çətinlikləri, əzabları qələmə alıb. Ancaq Qao Sintzyana münasibətdə mülayimləşmə uzun çəkməyib: səksəninci illərin ortalarında onun bütün kitabları qadağan edilib, özü isə yenidən siyasi təqibə məruz qalıb.

1981-82-ci illərdə Qaonun kitabları çap edilsə də, 1983-cü ildə yazdığı "Avtobus dayanacağı" pyesi ideoloji cəhətdən zərərli hesab edilib. Çünki bu əsərində dramaturq Bekket və Arto estetikasından bəhrələnmişdi. Onun üçüncü pyesi - "Başqa sahil" isə yasaqlanır. Qao Sintzyan repressiyadan qurtulmaq üçün səkkiz ay Siçuan əyalətinin meşə və dağlarında gizlənir. 1987-ci ildə Pekin yazıçısını "fəxri mühacirətə" göndərir, iki il sonra isə Tyananmen meydanındakı faciəvi hadisələrdən sonra onu Çin vətəndaşlığından məhrum edir. Bütün əsərləri ölkədə "əksinqilabi təbliğat" sayılır. Qao 1989-cu ilədək Kommunist Partiyasının sıralarından çıxmasa da, Çini tərk edərək Parisə gəlir və Fransa vətəndaşlığını alır.

Təkcə yazıçı və dramaturq kimi deyil, həm də gözəl kalligraf və milli "qo-hua" üslubunda çəkən rəssam kimi Qao Sintzyan Fransa və Belçikada üç ədəbi mükafat alır. Tərcüməçilik və rejissorluq fəaliyyəti ilə məşğul olur.

Yeni Çin ədəbiyyatının klassiki Qao Sintzyanın yaradıcılığının zirvəsi onun irihəcmli (800 səhifə) "Möcüzəli dağlar" romanıdır. Qao Sintzyan ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülən ilk Çin yazıçısıdır. Sənətkar öz yaradıcılığında çağdaş dünyamızın insanını onu əhatə edən çevrənin basqısında təsvir edir, diqqəti həyatın ağırlı məqamlarına yönəldir. Çin nəsri və

nin də qeyd etdiyi kimi, olduqca subyektiv yazıçıdır. O özü də zahidənə, qapalı həyat tərzi keçirir, nə ictimai, nə də siyasi fəaliyyətlə məşğul olur. Deyir: "Mən o xüsusi şəxsəm ki, bəşər komediyasının şahidi və salnaməçisi olmaq boynuma düşüb". 14 roman və hekayələr toplusunun, 10 esse və yol qeydləri kitabının müəllifi yeddi ilin susqunluğundan sonra - 2001-ci ilin sentyabrında yenidən yazmağa başlayıb, - onun bu son kitabı "Yarımhəyat"dır.

Macar yazıçısı İmre Kertes (1929) ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatını 2002-ci ildə alıb. Nəsinə 1945-ci ildə faşist Almaniyanın ölüm düşərgəsində - Buhenvald-da əsir olmaq düşən Kertesin ədəbi taleyi də məhz bu acı təcrübədən dadıb. O dəhşətli zamanların xatirəsi Kertesin yaradıcılığının "bədii yaddaşına" yazılıb. Ölüm döngən konslager onun "universiteti" olub. Kertesin böyük sənətkarlığı bundadır ki, konslagerin cəhənnəm məşəqqətləri içərisində insanlığını, mehri, şefqətini itirməyən insanların görkəmlərini yarada bilib. Hər tərəf meyit, ulartı, inilti, haray, qəddarlıq, amansızlıq, küll... və bu dəhşətlərin içərisində İnsan Qəlbi, Təbəssüm, Zərafət! Böyür-başlarında ölüm qıvrılır, bir-bir sobalara basılırlar, saatbasaat xərəyə bağlanıb sobada külə dönmələrini gözləyirlər, ancaq yenə də bir-birinin halına yanır, kömək edir, fədakarlıq göstərirlər, kiçik bir